

Kulturhistorisk inventering

SIKNÄS KYRKA

Venjans socken, Dalarnas län

Antikvarisk rapport 2018:10

Svenska kyrkan

 **Dalarnas
museum**

Kulturhistorisk inventering

SIKNÄS KYRKA

Mora församling
Venjans socken, Mora kommun
Dalarnas län

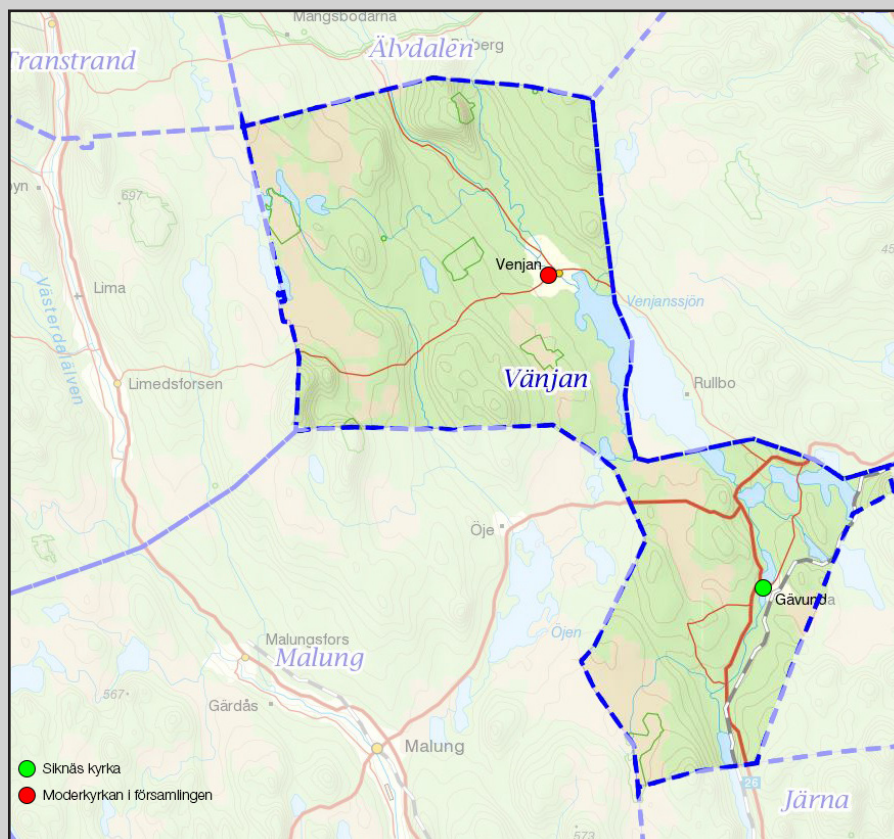
Antikvarisk rapport 2018:10
Dnr: 16/15

FÖRFATTARE: Adam Moll

Foton: Där inget annat anges är foton tagna av
Adam Moll och Simon Langwagen, Dalarnas museum

INNEHÅLL

INLEDNING.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	7
Mål.....	7
Användningsområden.....	7
Rapportens upplägg.....	7
Process och metod.....	8
Kulturhistoriskt värde.....	8
 HISTORIK OCH UTFORMNING.....	11
Kyrkomiljön.....	12
Kyrkobyggnaden.....	13
Interiör.....	14
Kronologi.....	15
 KULTURHISTORISK VÄRDERING.....	17
 KÄLLOR.....	18

Geografi

Siknäs kyrka ligger i Söromsjöbygden i Venjans socken. Söromsjöbygden är området söder om Venjanssjön och omfattar byarna Kättbo, Gävunda, Siknäs, Finnbodarna, Brintbodarna, Finngruvan, Johannisholm, Kättboåsen, Landbobygn och Vimosågen. Söromsjöbygdens bebyggelse är koncentrerad runt Vanån och Kättbosjön, med undantag för Finngruvan som befolkades av skogsfinnar under 1600-talet. Bygdens terräng utanför områdena vid vattendragen består till största del av kuperad skogsmark. Venjan blev egen socken 1607 som en utbrytning ur Mora socken men befolkningen i kyrkbyn visade sig inte vara tillräckligt stor för att uppbära kostnaderna för präst och kyrka. Därför överfördes 1608 Söromsjöbygden till Venjans socken från Mora socken. Söromsjöbygden har emellertid genom åren behållit en stark egen identitet, och 1805 uppfördes ett eget bönhus i Kättbo. Det blev sedermera kapell, och Söromsjöbygden blev eget kyrkbokföringsområde 1885.

Siknäs kyrka skyddas som kyrkligt kulturminne enligt kulturmiljölagen 4 kap. 3 §.

INLEDNING

Bakgrund

På uppdrag av Västerås stift har Dalarnas museum genomfört en inventering av Siknäs kyrka. Fältarbetet genomfördes under sommaren 2017 av byggnadsantikvarie Adam Moll och yrkespraktiserande antikvarie Simon Langwa-
gen från Uppsala universitet Campus Gotland. Den här inventeringen är en del av det större stiftsprojektet *Moderna kyrkor i Dalarna*, vars syfte varit att inventera kyrkobyggnader som ägs av Svenska kyrkan i Dalarnas län och som uppförts under perioden 1930–1981. Liknande inventeringar har även utförts i de delar av Västerås stift som ligger i Västmanlands och Örebro län.

Moderna kyrkor i Dalarna är en del av projektet *Dalamodernismen* som syftar till att översiktligt dokumentera och kulturhistoriskt karaktärisera och bedöma byggnader och bebyggelsemiljöer i Dalarna uppförda under perioden 1930-1980. Projektet genomförs av Dalarnas museum.

Projektet är även en fortsättning på projektet *Västerås stift – moderna kyrkor*.

Syfte

Inventeringens syfte har varit att identifiera och översiktligt dokumentera kyrkobyggnaden och dess kulturhistoriska värden. Vidare har syftet även varit att belysa de moderna kyrkomiljöerna som en del av det moderna samhällets framväxt och förändring.

Mål

- Att genom samverkan öka kunskapsnivån och medvetenheten av Svenska kyrkans moderna bebyggelse och miljöer i Dalarnas län, Västerås stift.
- Genom att sprida kunskapen om modernismens kyrkobyggande öka känslan av delaktighet i det kyrkliga kulturarvet.
- Att öka kunskapen och förståelsen för det moderna kyrkobyggandets gestaltning, arkitektoniska uttryck och kulturhistoriska värde.
- Att förstå hur de teologiska förändringarna och demokratiseringen av liturgin har påverkat synen på kyrkorummet och dess gestaltning och arkitektur.
- Att skapa ett underlag för planering av underhåll och förvaltning av kyrkobyggnaderna.

Användningsområden

Stift, länsstyrelse, och förvaltare får bättre överblick och beslutsunderlag för att i handläggning och förvaltning värna de kulturhistoriska värdena i de moderna kyrkorna. Underlaget är av vikt vid exempelvis större och mindre vårdinsatser, ombyggnationer och avyttring.

Genom en större kunskap och medvetenhet om modernismens kyrkobyggande, dess uttryck, kvalitéer och kulturhistoriska värden, skapas möjligheter till att bättre hävda deras specifika värden och få till stånd underhåll som tar till hänsyn dessa.

Rapportens upplägg

I rapportens huvuddel redovisas det bakomliggande arbetet, en historik över byggnadens tillkomst och förändringar samt en övergripande kulturhistorisk värdering av byggnaden i sin helhet. Som bilagor finns beskrivningar av alla rum i byggnaden, huvudsakligen redovisade i tabellform. I tabellerna är enskilda byggnadsdelar beskrivna och värderade.

Kyrkorummet är sparsmakat men elegant. Mattorna är formgivna av Sofia Widén och från Alice Lunds textilteljé, 1955.

Process och metod

Inventeringen började med arkivstudier i kyrkoarkiven. Arkivunderökningarna har varit en stor del av arbetet, för att titta på de handlingarna som berört byggnadernas tillkomst och förändringar. Större delen av arkivhandlingarna finns på Uppsala landsarkiv, ULA. Omfattningen på handlingar för de olika kyrkorna varierar kraftigt, från att vara näst intill obefintligt till att vara mycket omfattande. Materialet har sedan sammanställts till denna rapport.

Efter arkivstudierna vidtog inventeringsarbete i fält där varje kyrka dokumenterades i ord och bild rum för rum. Efter fasen med dokumentationsarbete och historiska efterforskningar bearbetades det insamlade materialet i en värderingsprocess som utgår från den arbetsprocess som beskrivs i Axel Unnerbäcks *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse*, tillsammans med tankegods från Riksantikvarieämbetets *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval*. Begreppsvärlden som används i Unnerbäcksmetoden beskrivs närmare i Bilaga 1.

Alla moment i arbetsprocessen har genererat rapportmaterial, och själva rapportskrivningen bestod främst i att sammanställa de olika pusselbitarna. Arbetsprocessens sista moment var layout samt kart- och bildredigering.

Kulturbistoriskt värde

En kulturbistorisk värdering går ut på att fastställa varför en kyrkobyggnad eller motsvarande miljö är värdefull för samhället idag. En kulturbistorisk värdering utförs vanligen genom att en byggnadsantikvarie metodologiskt undersöker byggnadens kvaliteter och egenskaper, sätter in dem i ett större sammanhang och förklarar hur byggnaden är värdefull och varför. Genom att utgå ifrån en värderingsmetod som är väl förankrad inom kulturarvssektorn blir resultaten av värderingen jämförbara med andra liknande värderingar och kan ligga till grund för hållbara beslut om en byggnad eller miljö. En metodologiskt utförd kulturbistorisk värdering är öppen för kritisk granskning eftersom den är möjlig att återskapa. Detta är en förutsättning för hållbar kulturmiljövård.

Klockstapeln uppfördes redan 1925, efter ritningar av A. Ehnström i Landboby.

Den kulturhistoriska värdering som återfinns i slutet av rapporten har genomförts med utgångspunkt i den metod för kulturhistorisk värdering som återfinns i Axel Unnerbäcks *Kulturhistorisk värdering av bebyggelse* (Riksantikvarieämbetet, 2003). Metoden har kompletterats med tankegods från *Plattform kulturhistorisk värdering och urval* (Riksantikvarieämbetet, 2015). Den kulturhistoriska värderingen bygger på kunskap och information som är utspridd i hela den kulturhistoriska dokumentationen, både i de bifogade tabellerna och i rapportdelen.

Ett centralt begrepp för den kulturhistoriska värderingen är *kulturhistoriskt värde*. I denna rapport används begreppet för att beskriva två olika kategorier av värden: *dokumentvärden* och *upplevelsevärden*.

En byggnad som har dokumentvärden bär på viktig information om det förflutna. Syftet med att värna dokumentvärden är att bevara källor till historisk kunskap som kan bidra med ökad förståelse för människans livsvillkor i skilda tider – inklusive vår egen tid. Byggnader med höga dokumentvärden kan erbjuda kunskap om historiska skeenden och berättelser som anses särskilt relevanta för samhället.

En byggnad som tillskrivs upplevelsevärden bär på kvaliteter och egenskaper som en betraktare med sina sinnen upplever och reagerar på. En byggnad av mycket hög hantverksmannamässig kvalitet kan exempelvis upplevas som vacker – ett estetiskt upplevelsevärde. Gamla byggnader som använts av många människor kan vara viktiga minnesmärken och utgöra en viktig aspekt av grupper eller individers identitet – ett socialt identitetsvärde.

Byggnadens sammantagna kulturhistoriska värde utgår från en sammanvägning mellan dokumentvärden, upplevelsevärden och vissa förstärkande egenskaper så som pedagogisk användbarhet, autenticitet, sällsynthet och representativitet. Alla värden som tillskrivits kyrkobyggnaden förklaras i sitt sammanhang i den kulturhistoriska värderingen. Ett sådant förfarande underlättar förståelsen för värderingen och gör det möjligt att granska den vetenskapligt.

Kyrkan sedd från nordöst, ur ungefär samma vinkel som fotot t.h.

Kyrkan från sydöst.

Kyrkporten har stora smidda beslag.

Kyrkan under uppförande. Fotograf och årtal okänt. Källa: ULA

HISTORIK OCH UTFORMNING

Historik, utformning och kronologi delvis hämtade från Darphin, Jean-Paul, *Kulturbistorisk karaktäristik, Sikenäs kapell*, 2005.

Sikenäs kyrka är belägen på en udde vid Vanån och ligger intill landsvägen mellan Mora och Vansbro. Bygden kring Sikenäs kom efter 1607 att utgöra Venjans sockens sydligaste del, men det stora avståndet till moderkyrkan i Venjan var besvärande. År 1805 uppförde därför Kättbo byamän ett bönhus som blev en tillfällig lösning för bygdens kyrkoliv. Bönhuset i Kättbo blev sedermera kapell.

Med den kraftiga befolkningstillväxten som skedde i början av 1900-talet, vilken främjades av Mora-Vänerns järnvägs anläggning 1891, blev behovet av en egen kyrka ännu påtagligare. Till bygdens utveckling bidrog också den traditionella båt- och laggkärlstillverkningen samt Johannisholms glasbruk.

År 1911 anlades en kyrkogård på nuvarande kyrkudden och 1918 kunde bygden glädja sig över inrättandet av en komministertjänst som placerades i byn Gävunda. Kort därefter väcktes frågan om ett kyrkobygge i Söromsjöbygden. Året därpå påbörjades grunden till ett kapell, men bristen på cement i krigets spår medförde att kapellgrunden inte kunde slutföras förrän 1921. Prästgården som uppfördes i Gävunda stod färdig 1924. Året därpå uppfördes en klockstapel intill kapellgrunden. Genom färdigställandet av bron över Vanån mellan Gävunda och Sikenäs 1928 förenades bygderna kring Landboby och Finngruvan och kapellprojektet fick ny aktualitet. Medel anslogs och 1929 föreslog Kungl. Byggnadsstyrelsen ett träkapell med moderkyrkan i Venjan som förebild, som den tedde sig på 1790-talet. Förslaget tilltalade dock inte församlingen som istället beställde ett förslag på tegelbyggnad från arkitekt Edward Dahlbäck. Att byggnaden skulle uppföras i tegel var ett krav från Finngruveborna. Dessa hade tidigare dragit sig ur finansieringen av byggnationen eftersom de inte fick en plats i kyrkobyggnadskommittén, men

Kyrkan från norr. Koret till vänster och vapenhuset till höger.

gick med på att betala sin andel mot att kyrkobyggnaden uppfördes i tegel. Edward Dahlbäcks förslag omarbetades något av Erik Lundberg, arkitekt vid Kungl. Byggnadsstyrelsen och när arkitekt Dahlbäck gick bort redan 1936 så tog Viking Göransson, då länsarkitekt, över ansvaret. Även Göransson reviderade ritningarna.

Kyrkan stod slutligen färdig 1939 och byggnaden består av ett långhus med lägre och smalare kor i öster, vapenhus i väster samt sakristia mot långhusets södra sida. Den är uppförd av tegel, vitslammat, på gjuten betonggrund. Den höga sockeln är klädd med kullersten. Med undantag för altarkorset är inredningen samtida med byggnadens uppförande.

I stort har kyrkan förblivit oförändrad såväl ut- som invändigt sedan uppförandet. Klockstapeln däremot fick på 1980-talet nuvarande stående panel, som ersättning för liggande. Stilmässigt associeras Söknäs kyrka med medeltida kyrkobyggnader, med sina putsade fasader, högt resta tak, samt vapenhusets, sakristians och korets form och placering. De stora rundbågiga fönstren och den slutna bänkinredningen i barockstil är däremot något modernare inslag. Kombinationen skapar en kyrkobyggnad som för tankarna till en medeltida kyrka som genom årens lopp renoverats och kompletterats.

Kyrkomiljön

Byggnaden omges närmast av grönska, i väster ligger kyrkogården som avgränsas på västra sidan av landsvägen mellan Mora och Vansbro. Öster om kyrkan slutar tomten mot Gävundsjön. I nordost förenar en bro över sjön Gävunda by i öster med kyrkan och de västliga bygderna kring Finngruvan och Landboby. bron invigdes 1928. Norr om kyrkan ligger byggnader tillhörande skola och servicehus.

Kyrkorummets karaktär är till största del ursprunglig.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan består av ett rektangulärt långhus med ett lägre och smalare kor i öster. Vapenhuset utgörs av en lägre och indragen byggnadskropp mot gaveln i väster. Sakristian är en låg kvadratisk tillbyggnad uppförd mot södra långväggen. Hela byggnaden är uppförd av tegel på en grund av betong.

Kyrkobyggnadens huvudingång är belägen i väster, genom vapenhuset. Sakristian har en yttre ingång i sin västra vägg. I hörnet mellan koret och långhusets östra gavel, mot söder, finns en trapphusutbyggnad som leder till det före detta pannrummet under sakristian.

Den höga sockeln är gjord av betong men har beklädnad av runda stenar på utsidan. Väggarna av tegel är slamputsade i vitt. Den tunna putsen lämnar murtegets struktur synlig.

På korets gavel, i öster, finns ett putsat kors i relief. I vapenhusets gavelröste ovanför västportalen sitter en rektangulär tavla av sandsten med inskrift i guld: "Denna kyrka byggdes anno 1939 när Gustaf V var konung i Sverige och Einar Billing biskop i Västerås stift".

Långhus, vapenhus och kor har sadeltak med hög resning. Sakristian har ett lågt valmat sadeltak. Samtliga tak är täckta med skiffer och vindskivornas träbrädor är brunmålade. I långhusets södra takfall finns två plåtklädda luckor, längs med takets brandstege. Långhusets taknock bär i väster, i höjd med gaveln, ett kulkors av smide och i öster en låg skorsten av plåt.

Orgeln från Vesterlunds orgelbyggeri i Överlövsta är från 1939 men fanns inte på plats vid invigningen av byggnaden. Skyddsräcket på läktarbarriären tillkom 2005.

Interiör

Kyrkorummet är slätputsat och avfärgat i vitt, liksom övriga rum i kyrkan. Innertaket utgörs av ett tunnvalv med raka sidoanfanger. Längs med mötet mellan valv och sidoanfanger på långsidorna sitter en ursprunglig ljusramp som ingår i kyrkorummets belysningsscenografi. En rundbågig valvöppning skiljer kyrkorummet från koret, vilket har sidofönster och täcks av ett kryssvalv. Kalkmålningen som täcker hela korväggen är utförd 1939 av dekorationsmålaren Erik Alm. Den skapar ett himmelskt perspektiv i förlängningen av kyrkorummet; med namnet ”Jah-ve” inom en kringstrålad triangel, symbol för treenigheten.

Längs kyrkorummets västra gavel finns en läktare, vars bakre underdel är inbyggd och innehåller läktartrappan samt förrådsutrymmen. Dubbla pardörrar i mittgångens förlängning under läktaren leder till ett vindfång mellan vapenhuset och kyrkorummet.

Kyrkorummet, koret och sakristian har gråmålade brädgolv; undantagna är bänkkvarteren som har förhöjda fernissade brädgolv. Koret är upphöjt med ett steg, korabsiden med ytterligare ett steg. Vapenhuset har platt tak av brädor och stengolv av kalkstensplattor. Kyrkobyggnadens större fönster har antikglas. Fönsternischerna har solbänkar av grå kalksten..

Altarbordet utgörs av ett enkelt träbord, beigemålat och anslutet till ett litet träpodium. Altaret pryds av ett kors i nygotisk stil, som i motsats till den övriga inredningen är äldre än kyrkan. Det tillverkades 1872 för Balingsta nya kyrka i Uppland. Då denna revs 1934 skänktes korset till det blivande kyrkan i Siknäs. Det ursprungliga altarkorset var ett enkelt träkors utfört 1939 av Eric Alm i Falun.

Dopfunten är utförd av röd kalksten efter en ritning från Libraria. Den har oktogonal fot och skaft samt rund skål med polerad överkant. Den införskaffades 1945 men dopskålen av tenn är tillverkad 1839.

Altarkorset kommer från Balingsta nya kyrka, som revs 1934.

Kronologi

Årtal:	Händelse:	Källa:
1909	Tomt inköps för anläggning av kyrkogård, nuvarande udde i Siknäs.	Bergman, 1989
1911	Kyrkogården anläggs på den inköpta tomten.	Ahlberg, 1996
1918	En komministertjänst inrättas i Gävunda.	Ahlberg, 1996
1919–21	Grunden till ett kapell utförs. Brist på cement medför att grundläggningen inte kan slutföras förrän 1921.	Ahlberg, 1996
1924	En prästgård uppförs i Gävunda.	Ahlberg, 1996
1925	Klockstapeln uppförs intill kapellgrunden, efter ritningar av A. Ehnström, Landbo-byn.	Ahlberg, 1996
1936	Arkitekt Edward Dahlbäck, som anlitats för kyrkobygget, avlider.	Ahlberg, 1996
1938–39	Kyrkan uppförs efter ritningar av Edward Dahlbäck, reviderade av Erik Lundberg och Viking Göransson. Byggmästare var Algot Karlsson i Stora Tuna.	Darphin, 2005
1942	Församlingen ansöker om och får tillstånd till att sätta upp en minnestavla ovanför kyrkporten.	ULA
1961	Yttre och inre renovering. Underhållsåtgärderna förändrar dock ej kapellets karaktär men bland annat konserveras kormålningen. Ljuskronorna i kyrkorummet köps in.	Bergman, 1989 ULA
1981	Ett nytt bårhus uppförs sydväst om kyrkogården. Det gamla bårhuset flyttas norr om kyrkogården och återanvänds som redskapsbod.	Bergman, 1989
1987	Klockstapelns ursprungliga liggande panel ersätts med nuvarande locklistpanel.	Bergman, 1989
2005	Läktarbarriären förhöjs med ett skyddsräcke i järn.	Dalarnas museums arkiv
2014–15	Kyrkans tak och sydfönster renoveras.	Dalarnas museums arkiv
2015–16	Kyrkbänkarna målas om, med samma kulör och färgtyp som innan.	Dalarnas museums arkiv

Typsnittet till nummertavlans siffror upplevs som väldigt modernt i jämförelse med kyrkans i övrigt återblickande stil.

Ljusramperna är en intressant och mycket ovanlig lösning.

Kormålningen är ett modernt inslag i det traditionella kyrkorummet.

Siknäs kyrka har en form som starkt påminner om medeltida kyrkor.

KULTURHISTORISK VÄRDERING

Siknäs kyrka har ett högt kulturhistoriskt värde som grundar sig på kyrkobyggnadens koppling till ett par företeelser.

Den främsta företeelsen grundas i byggnadens arkitektur. Siknäs kyrka var en av flera kyrkobyggnader i Dalarna som ritades under 1930-talet i en återblickande och historiserande stil. Fors kapell (1936) och Vansbro kyrka (1935), båda av Magnus Dahlander, byggdes i en stil som delvis hämtat inspiration från gamla bergslagskapell medan Envikens kyrka (ritad 1933, uppförd 1956–57) liksom Siknäs har medeltida drag.

De medeltidsinspirerade dragen i Siknäs kyrka är framför allt formen på byggnaden, med ett brant och högt sadeltak och en liten sidolagd sakristia, samt den interiöra planen med korets form, placering och triumfbåge. Vissa av materialvalen för även tankarna till medeltidens kyrkobyggnader. Samtidigt ger de rundbågiga fönstren och den slutna bänkinredningen i barockstil intrycket av en medeltidskyrka som i efterhand renoverats och kompletterats. Att detta gjordes under 1930-talet berättar en alternativ historia om hur arkitekturen i Sverige tedde sig under den moderna epoken. Därför har byggnaden ett högt arkitekturhistoriskt värde.

Samtidigt som kyrkobyggnaden till stor del är tillbakablickande så finns det modernare drag i kyrkorummet. Mest märkbara är kalkmålningen på alturväggen, som helt och hållet andas 1900-tal, nummertavlans typografi, och den dolda ljusrampen med lysrör vid långhusvalvets anfang. Ljusrampen är ett intressant exempel på hur belysningsfrågan lösts i en kyrka utan ljuskronor. På en ritning från 1934 finns tre ljuskronor inritade, men kyrkan fick i själva verket inte några ljuskronor förrän 1961. Det är sannolikt att ljusrampen istället installerades för att ge fullgod belysning i kyrkorummet och som komplement till de mer stämningssgivande ljusplåtarna. Ljusrampen, som är ursprunglig,¹ har ett mycket högt teknikhistoriskt värde eftersom den visar hur ny teknologi tog sig in i kyrkorummen. Kalkmålningen har ett konstnärligt värde.

Siknäs kyrka har ett högt kulturhistoriskt värde. Huvudmotivet är dess höga arkitekturhistoriska värde och ytterligare grundmotiv är dess konstnärliga värde och mycket höga teknikhistoriska värde.

¹ Lysrör kom först omkring 1940, men rampen kan ha haft volframrör eller glödlampor innan. Rampen omnämns i en artikel om kyrkobyggnadens invigning från 28 juli 1939 i Mora tidning.

KÄLLOR

Otryckta källor

Dalarnas museums arkiv

Darphin, Jean-Paul, *Kulturbistorisk karakteristik, Sikenäs kapell*, 2005

Uppsala landsarkiv, Venjans kyrkoarkiv, SE/ULA/11685

Tryckta källor

Ahlberg, Hakon, *Dalarnas kyrkor i ord och bild*, Kronvall information i samarbete med Västerås stifts information, Falun, 1996

Bergman, Mats, *Venjans, Solleröns och Våmbus kyrkor: Mora tingslag, Dalarna*, Almqvist & Wiksell International, Stockholm, 1989

Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf, *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval [Elektronisk resurs] : grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

”Högtidlig tempelinvigning i Sikenäs på söndagen.”, i *Mora tidning*, 31 juli 1939, Mora, 1939

”Söromsjöbygden i Venjan skall inviga kyrka.”, i *Mora tidning*, 28 juli 1939, Mora, 1939

Unnerbäck, R. Axel, *Kulturbistorisk värdering av bebyggelse [Elektronisk resurs]*, Riksantikvarieämbetets förl., Stockholm, 2002

<http://www.raa.se/publicerat/9789172096073.pdf>

